

ПОНЯТТЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

THE ENVIRONMENT CONCEPT AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW REGULATION

Сівак О.В., асистент кафедри юриспруденції
Чернівецький інститут
Міжнародного гуманітарного університету

У статті досліджуються питання визначення поняття навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Для ефективної охорони навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки необхідне ефективне адміністративно-правове регулювання відповідних відносин. Саме тому в час, коли у світі відбуваються різноманітні природні катаклізми, коли відбувається глобальне потепління, коли зростає кількість природних катастроф, держави усе частіше спрямовують свою політику на охорону навколишнього природного середовища.

Існуючі підходи до формулювання визначення навколишнього природного середовища базуються на різних наукових підходах. У нормативних актах немає єдності при визначенні цього терміну. У представленій статті з урахуванням проведеного дослідження зроблено декілька висновків, що покладені в основу авторського визначення навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання. Передусім, звернено увагу на необхідність виділення такої складової як життя та здоров'я людини, визначення у якості критеріїв сприятливості навколишнього природного середовища не лише дотримання встановлених чинним законодавством вимог у сфері його охорони, а і визначення взаємозв'язків між тривалістю життя людини і відповідним станом довкілля в певній місцевості.

У результаті узагальнення та систематизації існуючих підходів щодо розуміння і трактування навколишнього природного середовища поняття сформовано авторське визначення навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання та визначено його найбільш істотні ознаки.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, охорона, природні ресурси, довкілля.

The article investigates the definition of the environment concept as an object of administrative law regulation.

Effective protection of the natural environment, ensuring the rational use of natural resources and environmental safety requires effective administrative and legal regulation of relevant relations. That is why during this time when the world is experiencing various natural disasters, global warming, when the number of natural disasters is growing, states are increasingly focusing their policies on environmental protection.

Existing approaches to formulating the definition of the environment are based on various scientific approaches. There is no unity in regulations in defining this term. In the presented article, taking into account the conducted research, several conclusions are made, which are the basis of the author's definition of the environment as an object of administrative and legal regulation. First of all, attention is paid to the need to identify such a component as human life and health, to determine as criteria of environmental friendliness not only compliance with current legislation in the field of its protection, but also to determine the relationship between life expectancy and the corresponding state environment in a particular area.

As a result of generalization and systematization of existing approaches to understanding and interpretation of the natural environment, the author's definition of the natural environment as an object of administrative and legal regulation is formed and its most significant features are identified.

Key words: environment, protection, natural resources, environment.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційного вектору розвитку України спостерігається тенденція до значного підвищення інтересу суспільства до екологічних питань, зокрема й у сфері навколишнього природного середовища. Так, проблеми природоохорони, впливу людини на оточуюче середовище набувають все більшого обговорення в засобах масової інформації, пресі, конференціях та інших публічних заходах. У зв'язку з цим все більше зростає кількість людей, які, хоча й опосередковано, але володіють певними знаннями у сфері навколишнього природного середовища, роблячи екологічний дискурс загальнозживаним. У той же час, саме поняття терміну «навколишнє природне середовище» не досить ґрунтовно досліджено вченими та залишено поза увагою законодавця. У зв'язку з цим, для ефективного вирішення завдань адміністративно-правового регулювання нагляду та контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, необхідно, перш за все, з'ясувати ключові терміни, що оперують у досліджуваній сфері, та правильно визначити поняття навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навколишнє природне середовище та його адміністративно-правова охорона в різні часи прямо чи опосередковано ставали предметом наукового дослідження В.І. Андрейцева, В.Б. Авер'янова, Н.І. Золотарьової, І.П. Голосні-

ченка, Ю.П. Битяка, В.В. Іванюшенка, Л.П. Коваленко, В.М. Комарницького, В.О. Ліпкан, Ю.С. Шемпученка, К.А. Рябець, О.М. Хіміч, та ін.

Метою даної статті є визначення поняття навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Для формування основного поняття, як відомо, можна застосувати два підходи, а саме: 1) офіційний, тобто той, який ґрунтується на міжнародних документах, актах національного законодавства, інших джерелах, що мають юридичну силу; та 2) понятійний або доктринальний, тобто підхід, що базується на дослідженнях фахівців у певній галузі.

Звертаючись до національного законодавства у сфері екології та навколишнього природного середовища, спостерігаємо ситуацію коли досліджуване поняття у чіткому та однозначному розумінні майже відсутнє. Незважаючи на це, поняттям навколишнього природного середовища оперує ціла низка як національних нормативно-правових актів, так і міжнародних. Разом з цим, зустрічаються випадки використання термінів «навколишнє природне середовище», «довкілля» та «природні ресурси» в аналогічному змісті.

Так, в Основному Законі країни відсутня згадка про поняття «навколишнє природне середовище». Лише у статті 50 Конституції України визначено, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про

стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [2].

У розумінні Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» навколишнє природне середовище визначено як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [1].

Положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, хоча чітко не передбачають, проте закріплюють деякі складові навколишнього природного середовища. Наприклад, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), визначає, що навколишнє середовище – це повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодія між цими складовими [3].

У свою чергу, Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишньої людини (Стокгольмська декларація) [4] використовує термін «природні ресурси землі», у розумінні якого навколишнє природне середовище – це повітря, вода, земля, флора і фауна, особливо репрезентативні зразки природних екосистем.

Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [5] визначає, що кожна держава – учасниця цієї Конвенції зобов'язується не вдаватися до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способів руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-кому іншій державі-учасниці (частина 1 статті 1). Засоби впливу на «природне середовище» відносяться до будь-яких засобів для зміни – шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору (стаття 2). З викладеного, можемо зробити висновок, що природне середовище у розумінні цього міжнародного документу є значно ширшим поняттям, яке визначається як склад або структура Землі, її біота, літосфера, гідросфера, атмосфера та космічний простір.

Таким чином, відсутність чіткого законодавчого визначення досліджуваного поняття детермінує потребу науковців здійснювати пошук авторських підходів до його однакового розуміння та застосування.

Як систему взаємодіючих екологічних підсистем, що органічно поєднує всі елементи, явища природи та природні комплекси в єдиний цілісний механізм, пропонує розглядати В.О. Литвиненко [6]. У свою чергу, В.М. Комарницький, застосовуючи синтезуючий метод, визначає навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя [7, с. 127].

Наприклад Коваленко Л.П. окремо визначає поняття навколишнього природного середовища та природних ресурсів. Так, автор зазначає, що: 1) навколишнє природне середовище – це сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів; а 2) природні ресурси – це ті об'єкти, що використовуються в господарському обороті, на даний період, тобто земля, надра, води, атмосферне повітря, ліси, інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси [8, с. 8].

Натомість прихильники іншого підходу обґрунтовують доцільність використання поняття «навколишнє

природне середовище» саме як сукупності об'єктів природного середовища та соціальних факторів. До останніх В.В. Іванюшенко відносить побут, харчування, навчання, відпочинок, тобто всі ті фактори, які відображають вплив на життя людини [9, с. 9].

Поряд з позиціями науковців, вартим уваги є енциклопедичне розуміння поняття навколишнього природного середовища. Так, енциклопедичний юридичний словник розкриває це поняття як сукупність природних та антропогенних умов [10, с. 489]. Дещо протилежне визначення наведено у Вільному тлумачному словнику української мови, де навколишнє природне середовище визначено як сукупність усіх живих і неживих об'єктів, що зустрічаються в певному регіоні без впливу людини [11].

Аналізуючи різні підходи до визначення основної категорії дослідження, приходимо висновку, що у викладених позиціях прослідковується певні тенденції при формулюванні поняття «навколишнє природне середовище», які проявляються у декількох підходах. Так, деяка частина дослідників наголошує на комплексному аспекті розуміння поняття навколишнє природне середовище, вказуючи на те, що природне середовище об'єднує всі елементи, тісно пов'язане з антропологічною діяльністю та невід'ємне від людини. Натомість інша частина науковців вказують на більш вузький аспект досліджуваного явища, перераховуючи лише його основні компоненти.

Перед формулюванням авторського визначення навколишнього природного середовища як об'єкту адміністративно-правового регулювання, враховуючи наведені позиції науковців, необхідно звернути увагу на таку складову як життя та здоров'я людини.

Одним із основних критеріїв оцінки та складових навколишнього природного середовища прийнято виділяти здоров'я людини. За численними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я більшість захворювань людини пов'язані із незадовільним станом навколишнього природного середовища. Наприклад, води, забруднені марганцем можуть спричинити психічні розлади, пневмонію; інтоксикація парами ртуті може призвести ураження нервової системи. Спостерігається негативна тенденція захворюваності на рак людей, які проживають в районах діяльності атомних електростанцій, захворюваності силікозом – в районах ТЕЦ, отруєння фтором зустрічається у районах розміщення алюмінієвих заводів, а в зоні діяльності металургійних заводів – хронічні бронхіти, тощо.

Недарма, трьома найсерйознішими сучасними проблемами планетарного масштабу Верховним комісаром ООН з прав людини названо руйнування природи, забруднення навколишнього природного середовища та міну клімату. Крім цього, за даними експертів ООН, причиною кожного шостого випадку передчасної смерті людини є забруднення природи, тобто щороку від наслідків забруднення помирають близько 7 млн. осіб. Якщо звернутися до статистики, то за даними Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), приблизно 92% населення планети проживає в місцях, де рівень забруднення повітря перевищує норми, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я [12]. Таким чином, життя та здоров'я людини є особливим та невід'ємною складовою поняття навколишнє природне середовище, оскільки перебуває в прямій залежності від стану навколишнього природного середовища.

Висновки. У вітчизняному законодавстві та наукових дослідженнях ще немає усталеної термінології у питаннях з'ясування суті терміну «навколишнє природне середовище» та його складових, допускається необґрунтоване застосування синонімів, відсутні єдині підходи до тлумачення аналізованих понять, що в цілому суттєво ускладнює з'ясування поняття та ознак навколишнього природного середовища.

На підставі викладеного можемо зробити висновок, що навколишнє природне середовище як об'єкт адміні-

стративно-правового регулювання – це комплекс природних компонентів, природних ресурсів та комплексів, природно-соціальних умов та процесів, що об'єктивно існують на планеті або в деякій її частині. За результатами опрацювання та узагальнення теоретичних конструкцій стосовно характеристики змісту досліджуваного поняття

визначено його дві найбільш істотні ознаки, а саме: основними складовими навколишнього природного середовища є природне та соціальне середовище; це динамічно відкрита система, тобто існує взаємодія та взаємодоповнення компонентів навколишнього природного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». *Відомості Верховної Ради України*, 1991, № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), ратифікована Законом № 832-XIV від 06.07.99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
4. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишньої людини (Стокгольмська декларація). Прийнята Конференцією Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишньої людини, Стокгольм, 1972 рік. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.
5. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text.
6. Литвиненко В.О. Правова охорона навколишнього природного середовища URL: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Pravo/27546.doc.htm.
7. В.М. Комарницький, В.І. Шевченко, С.В. Єлькін. Екологічне право. 3-є вид. Київ, 2006. 224 с.
8. Коваленко Л.П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 18 с.
9. Іванюшенко В.В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2009.
10. Шемшученко Ю.С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ, 2007. 992 с.
11. Вільний тлумачний словник: Новітній онлайн новий словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/f/dovNilja>.
12. Рада ООН визнала право людини на чисте довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/09/novyna/svit/rada-oon-vyznala-pravo-lyudyny-chyste-dovkillya>.